

Роман МОВЧАН

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса
E-mail: romanmov1984@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2074-8895

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ СПІВПРАЦІ З ВОРОГОМ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ

У статті досліджено використані в кримінальному законодавстві України та європейських країн способи регламентації відповідальності за різноманітні форми співпраці з ворогом, порівняння цих підходів, визначення їхніх переваг та недоліків, а також розроблення на цій підставі пропозицій, які надалі можуть бути використані вітчизняними парламентаріями при вдосконаленні відповідних правових норм.

У процесі проведення дослідження було використано філософські, загальнонаукові та конкретно-наукові методи, зокрема, порівняльно-правовий, діалектичний, герменевтичний, системно-структурного аналізу, формально-логічний, історичний, статистичний, моделювання.

Автором висловлено думку про те, колабораціонізм повинен розглядатись як окрема форма державної зради з більш м'яким і специфічним покаранням порівняно з іншими видами державної зради. Це дозволить не лише диференціювати кримінальну відповідальність, але й врахувати запізніле законодавче вирішення цього питання, забезпечуючи зворотну дію кримінально-правової норми.

За результатами проведеного дослідження доведено хибність використаного у чинному Кримінальному кодексі України підходу, коли, по-перше, існують одразу три окремі норми (статті 111, 111-1 та 111-2), присвячені регламентації відповідальності за різні форми співпраці з ворогом, по-друге, щонайменше за двома окремими нормами (про державну зраду та пособництво державі-агресору) з істотно відмінними за своєю суворістю санкціями може бути кваліфікована фактично будь-яка поведінка, вчинена з метою завдання шкоди Україні. З урахуванням цього робиться висновок про безпідставність доповнення Кримінального кодексу України ст. 111-2 та необхідність якомога швидшого її виключення з нього. Розроблені також рекомендації щодо вдосконалення норм про державну зраду та колабораційну діяльність, які враховують позитивний досвід європейських держав у відповідній сфері.

Наприкінці дослідження визначено перспективні напрями наукових розвідок у відповідній сфері.

Ключові слова: *компаративістика, кримінальна відповідальність, державна зрада, пособництво державі-агресору, колабораційна діяльність, шпигунство, національна безпека, воєнний стан, ворог, війна, загальний та спеціальний суб'єкт.*

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Із моменту відкритого нападу російської федерації (далі – рф) у нашій державі ще більше актуалізувалося не вирішене від початку війни 2014 р. питання кримінально-правової протидії різноманітним посяганням на основі національної безпеки України. Чи не найбільш злободенним із цих питань було те, що норми чинного до 24 лютого 2022 р. кримінального законодавства не забезпечували (зокрема, через абстрактність вживаних у ст. 111 Кримінальний кодексу (далі – КК) України формулювань) можливість надання належної та, що не менш важливо, адекватної диференційованої оцінки діям осіб, які вчиняли здійснювану в різних формах допомогу державі-агресору.

Першим рішенням, яке Верховна Рада України (далі – ВРУ) прийняла для усунення цієї проблеми, стало ухвалення 3 березня 2022 р. Закону № 2108-ІХ, внаслідок якого КК України був доповнений ст. 111-1 «Колабораційна діяльність». А вже згодом (14 квітня 2022 р.) ці ж самі мотиви виступили каталізаторами появи у чинному кримінальному законодавстві і нової ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору».

Але чи є така значна кількість норм свідченням якості вітчизняного механізму кримінально-правової протидії відповідним суспільно небезпечним проявам? І чи відповідає використаний українськими парламентаріями підхід найкращим європейським взірцям?

Необхідність отримання відповіді на поставлені злободенні питання і зумовила вибір представленої тематики дослідження.

Природно, що з початком широкомасштабного вторгнення рф тематика кримінально-правової протидії співпраці з ворогом перебуває в центрі уваги представників вітчизняної

кримінально-правової доктрини. Зокрема, вагомим внеском у розв'язання відповідної проблематики відзначилися такі українські криміналісти, як Н. Антонюк, Ю. Баулін, М. Бондаренко, І. Вишнеvsька, А. Вознюк, О. Дудоров, З. Загиней-Заболотенко, О. Зайцев, О. Кваша, І. Козич, О. Кравчук, В. Кубальський, В. Кузнецов, О. Марін, І. Медицький, Д. Олейніков, В. Навроцький, Ю. Орлов, О. Острогляд, В. Павликівський, Є. Письменський, Ю. Пономаренко, М. Рубашенко, М. Сийплові, Н. Симоненко, П. Фріс, М. Хавронюк, І. Яковюк та інші¹.

Виділення невирішених частин проблеми. Визнаючи значущість праць названих авторів, водночас маємо зауважити, що, по-перше, на відміну від представленої увазі читача статті, вони переважно позбавлені завершеного характеру, будучи присвяченими лише окремим кримінально-правовим нормам, по-друге, в них не висвітлюється відповідний іноземний, зокрема європейський, досвід.

Метою цієї наукової праці є дослідження використаних у кримінальному законодавстві України та європейських країн способів регламентації відповідальності за різноманітні форми співпраці з ворогом, порівняння цих підходів, визначення їхніх переваг та недоліків, а також розроблення на цій підставі пропозицій, які надалі можуть бути використані вітчизняними парламентаріями при вдосконаленні відповідних правових норм.

Розпочинаючи **виклад основного матеріалу**, варто ще раз нагадати, що одним із перших рішень, які ВРУ ухвалила після введення воєнного стану, стало доповнення КК України ст. 111-1 «Колабораційна діяльність».

¹ До вирішення розглядуваних питань долучився і автор цієї статті. Детальніше про це див. наступні праці [1–3].

Оцінюючи правові наслідки цього кроку, вважаємо, що відповідний новий склад має розцінюватись як спеціальний стосовно державної зради як основного складу. Такий підхід цілком відповідає соціальній та правовій природі розглядуваного діяння й узгоджується із сучасними здобутками історичної та правової науки, відповідно до яких розуміння колабораціонізму зводиться до усвідомленого, добровільного й умисного співробітництва з ворогом у його інтересах на шкоду своїй державі. Про колабораційну діяльність як прояв державної зради свідчить також місце розміщення відповідної норми у структурі КК [2, с. 356].

На нашу думку, колабораціонізм справді має утворювати привілейовану форму державної зради, передбачаючи більш м'яке та специфічне покарання порівняно з іншими діяннями, які становлять державну зраду. Як зазначає Є. Письменський, саме такий формат дає змогу не лише належно диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення державної зради, але й, з огляду на запізнілість законодавчого розв'язання відповідної проблеми, забезпечуватиме зворотню дію відповідної кримінально-правової норми в часі [4, с. 115].

Попри це варто мати на увазі, що чи не найважливішою запорукою успішної реалізації відповідної ідеї мало б бути належне обґрунтування кола діянь, відповідальність за які регламентується у межах привілейованої норми про колабораціонізм – тобто обміркованому визначенню конкретних проявів державної зради, які є істотно менш небезпечними за всі інші, передбачені (прямо чи побічно) загальною нормою (ст. 111 КК України).

На жаль, навіть поверховий аналіз положень норми про колабораційну діяльність свідчить, що науково обґрунтований підхід до розв'язання за-

значеної проблеми не спостерігається. Зокрема, у контексті сказаного постає питання: чому законодавець, передбачивши у ч. 7 ст. 111-1 КК України відповідальність за такі дії громадянина України, як *добровільне зайняття ним посади в незаконному правоохоронному органі, створеному на тимчасово окупованій території (далі – ТОТ), та участь у збройних формуваннях держави-агресора*, пом'якшив покарання за них? Адже йдеться про один із різновидів такої форми державної зради, як перехід на бік ворога в період збройного конфлікту. Нагадаємо, що у вітчизняній юридичній літературі останній традиційно трактується як надання громадянином України безпосередньої допомоги державі, з якою Україна на той час перебуває у стані війни або збройного конфлікту, проявом якого, з-поміж іншого, визнається саме **вступ на службу до певних військових, розвідувальних чи безпекових формувань ворожої держави (поліції, каральних загонів)** – тобто дії, прямо передбачені у ч. 7 нової ст. 111-1 КК України [5, с. 331].

Наприклад, у рішенні Держинського районного суду м. Харкова зазначається, що у період не пізніше червня 2022 р. представниками окупаційних органів влади на території м. Ізюм Харківської області було створено підрозділ незаконного правоохоронного органу – так зване «Изюмское отделение народной милиции Управления внутренних дел Временной гражданской администрации Харьковской области». Далі у вирочі вказується на те, що Особа-1 у той же період добровільно звернувся до керівництва згаданого незаконного правоохоронного органу та був призначений у ньому на посаду оперуповноваженого карного розшуку. А вже згодом, у період з 25 червня 2022 р. по 26 серпня 2022 р., Особа-1, перебу-

ваючи на відповідній посаді, виконував покладені на нього окупаційною владою службові обов'язки, спрямовані на функціонування вказаного незаконного правоохоронного органу окупаційної влади, а саме: приймав заяви та повідомлення громадян про вчинені побутові та корисні злочини, а також здійснював опитування осіб, які звертались із відповідними заявами. Зважаючи на викладені обставини, Особа-1 був визнаний винним у вчиненні злочину, передбаченому ч. 7 ст. 111-1 КК України [6].

Таку саму кримінально-правову оцінку отримали й дії Особи-2, який, починаючи з березня 2022 р., перебуваючи на території смт Біловодськ Старобільського району Луганської області, раніше обіймаючи посаду в органах прокуратури України, погодився на пропозицію представників окупаційної адміністрації держави-агресора – рф та представників незаконних збройних формувань так званої «ЛНР», добровільно зайняв посаду в незаконному правоохоронному органі – «прокуратурі Беловодського району Генеральної прокуратури ЛНР» та надалі проводив діяльність на посаді прокурора [7].

Через це виникає питання: чому дії цих «правоохоронців» мають кваліфікуватися не за ч. 2 ст. 111, а за привілейованою ч. 7 ст. 111-1 КК України? І якщо це діяння парламентаріями визнається менш небезпечною формою державної зради (привілейований склад), то хотілося б дізнатись: а які ж посягання тоді мають розглядатися як більш небезпечні і каратися відповідно до ч. 2 ст. 111 КК України?

Як уже зазначалося на початку статті, одним лише доповненням КК України ст. 111-1 народні депутати України не обмежились. На їхню думку, цього кроку було недостатньо для створення справді дієвого меха-

нізму кримінально-правової протидії різноманітним і, потрібно визнати, вельми багатогранним формам співпраці з ворогом. І тому вже 14 квітня 2022 р. вітчизняними парламентаріями приймається (з урахуванням пропозицій Президента України) Закон № 2198-ІХ, головним результатом набрання чинності яким стала поява у системі розділу I Особливої частини КК України чергової кримінально-правової новели, спрямованої на врегулювання відповідальності осіб, які вчинили дії з метою завдання шкоди Україні, – ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору».

Однак вже з перших днів появи ст. 111-2 КК України в її чинній редакції на порядку денному виникло питання про відмежування цього складу від передбаченої ст. 111 КК України державної зради [1].

Зокрема, йдеться про те, що передбачені у розглядуваній кримінально-правовій новелі такі абстрактні діяння, як «вчинювані з метою завдання шкоди Україні реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора», насправді цілком можуть уважатися державною зрадою у формі такого ж неконкретизованого всеохоплюючого посягання, як «надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України», яким також може визнаватися фактично будь-яке вчинене громадянином України діяння, вчинене на згадані у ст. 111 КК України шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Такий стан речей призвів до того, що ідентичні за змістом діяння можуть бути визнані:

– і передбаченою ст. 111-2 КК України реалізацією чи підтримкою рішень держави-агресора, за яке перед-

бачено покарання у виді **позбавлення волі на строк «лише» від 10 до 12 років;**

– і наданням іноземній державі допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, вчинення якого в умовах воєнного стану тягне призначення значно суворішого покарання у виді **позбавлення волі на строк 15 років або довічного позбавлення волі, з конфіскацією майна.**

Наприклад, Хортицьким районним судом м. Запоріжжя було з'ясовано, що Особа-3, діючи умисно, перебуваючи у м. Токмак Пологівського району Запорізької області, здійснював активні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво) **у проведенні підривної діяльності проти України**, підтримував рішення та дії держави-агресора у впровадженні освітніх стандартів рф на ТОТ м. Токмак Пологівського району Запорізької області, а також допомагав окупаційній адміністрації держави-агресора в організації навчального процесу та впровадженні освітньої системи за стандартами рф у навчальних та виховних закладах для дітей та молоді [8].

Виникає питання: чому ця «допомога у проведенні підривної діяльності проти України», на яку, укотре нагадаю, прямо вказується у ст. 111 КК України як одну з форм державної зради, була визнана не, власне, державною зрадою, а пособництвом державі-агресору? Мова вже не йде про те, а чому саме тут винній особі не було інкриміновано присвячену освітньому колабораціонізму ч. 3 ст. 111-1 КК України...

В іншому випадку все той же Хортицький районний суд м. Запоріжжя розглянув справу вже стосовно Особи-4. Зокрема, представниками Феміди було встановлено, що останній, займаючи посаду поліцейського (конвою) відділу охорони і конвоювання

підозрюваних та обвинувачених ізолятора тимчасового тримання у незаконному правоохоронному органі – «Токмацький ГО ГУ МВД в Запорізькій області», створеного на ТОТ м. Токмак, діючи умисно, надав допомогу державі-агресору (пособництво) **у проведенні, знову таки, підривної діяльності проти України** шляхом підтримання та подальшого виконання рішення голови незаконного органу влади щодо видворення громадян України з ТОТ м. Токмак Пологівського району Запорізької області, а також незаконного утримання зазначених громадян України у приміщенні незаконного правоохоронного органу – ізолятору тимчасового тримання [9].

Зважаючи на ці рішення, первинно може скластися враження, що за ч. 2 ст. 111 КК України має кваліфікуватися лише передання відповідної інформації ворогу та вступ до його збройних формувань (хоча не слід забувати про ч. 7 ст. 111-1 КК України). Але якщо так, то вказівка на третю форму державної зради – допомога у проведенні підривної діяльності проти України – має бути виключена з неї. Чи ні?

Водночас тут хотілося б навести й рішення Вінницького міського суду Вінницької області, яким уже за ст. 111 КК України були кваліфіковані дії Особи-5, котрий добровільно зайняв посаду помічника прокурора в так званій «Прокуратурі Станично-Луганського району Генеральної прокуратури ЛНР» (знову виникає питання про ч. 7 ст. 111-1 КК України) та 13 квітня 2022 р. провів нараду спільно з так званими керівниками освітніх закладів Станично-Луганського району [10].

У зв'язку з цим знову виникає питання: чому дії поліцейського, який видворяє громадян України з м. Токмак, визнаються пособництвом державі-агресору, а дії так званого проку-

рора, котрий провів нараду з так званими керівниками освітніх закладів Станично-Луганського району, – вже державною зрадою?

Для нас виглядає очевидним те, що подібна ситуація, коли за двома (і це якщо не враховувати норму про колабораціонізм) окремими нормами з істотно відмінними за своєю суворістю санкціями може бути кваліфікована фактично будь-яка поведінка, вчинена з метою завдання шкоди Україні, є неприпустимою і тому якнайшвидше має бути виправлена. Водночас можна лише уявити, якою критичною була б ситуація за умови втілення первинних задумів парламентаріїв щодо вказівки у ст. 111-2 КК України ще й на такі винятково абстрактні дії, як «інша добровільна взаємодія» та «будь-яка інша співпраця».

На нашу думку, обираючи шляхи вдосконалення законодавства у відповідній частині, парламентарії мають зупинитися на одному із таких варіантів:

1) або ж указати у ст. 111 КК України **лише на конкретні (не абстрактні) різновиди найнебезпечніших**, на їхнє переконання, діянь, учинюваних з метою завдання шкоди Україні (наприклад, проходження служби у військових формуваннях держави-агресора, шпигунство та, за потреби, деякі інші), водночас **виключивши з неї згадування про всеохоплююче загальне «надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України» (це саме стосується і «переходу на бік ворога»)**, всі прояви якого мали б визнаватися менш небезпечним пособництвом держави-агресору і кваліфікуватися за ст. 111-2 КК України;

2) або ж, навпаки (як це було зроблено у ст. 111-1 КК України), вказати у ст. 111-2 КК України на **вичерпне коло** вчинюваних з метою завдання шкоди Україні **конкретних**

діянь, які, на думку народних депутатів, є менш небезпечними і мають визнаватися пособництвом держави-агресору. При цьому за умови втілення подібної ініціативи з цієї норми мало би бути **виключене згадування про загальну та неконкретизовану «реалізацію чи підтримку рішень та/або дій держави-агресора»**, прояви якої мали б визнаватися державною зрадою у формі «надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України» (або «переходу на бік ворога») і, відповідно, кваліфікуватися за ст. 111 КК України;

3) однак, і це принципово важливо, попередній варіант матиме сенс лише тоді, коли буде виявлено коло відповідних менш суспільно небезпечних посягань, які при цьому не охоплювалися б не лише ст. 111, а й ст. 111-1 КК України. Водночас щодо такої проєктованої ініціативи хотілося б зауважити, що:

– по-перше, як свідчить аналіз чинної ст. 111-2 КК України, наразі такої поведінки, за винятком зайняття посад у створених на ГОТ незаконних так званих державних чи комунальних підприємствах, пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [11, с. 39], яка б «безболісно» не могла кваліфікуватися за двома згаданими вище нормами, у ній майже не передбачено;

– по-друге, виникає питання: якщо такий різновид діянь, який не передбачений навіть у надмірно казуїстичній ст. 111-1 КК України, все ж існує (див. згаданий у попередньому абзаці виняток), то чи не простіше включити це (ці) посягання до відповідної норми про колабораційну діяльність, а не доповнювати КК України черговою новелою сумнівного змісту?

4) або ж передбачити найбільш небезпечні посягання, вчинені з метою нашкодити державі Україна (наприклад, перехід на бік ворога у період збройного конфлікту, шпигунство), в окремих складах, залишивши всі інші менш небезпечні діяння у межах загальної норми про державну зраду та статті про колабораціонізм із передбаченими у них ліберальнішими покараннями.

Зокрема, саме останній варіант і був апробований у:

– КК Хорватії, у межах якого існує загальна норма про державну зраду та кілька норм про службу у ворожій армії, допомогу ворогу (суб'єкт – громадянин Хорватії) та шпигунство (загальний суб'єкт) (ст. ст. 340, 343–344, 348 КК Хорватії [12]). Вартими уваги є й положення ст. 342 «Попередження боротьби з ворогом», де суб'єктом, хоча й визнається громадянин Хорватії, однак у ч. 2 якої міститься спеціальне уточнення стосовно того, що для цілей всієї відповідної глави 32 «Кримінальні правопорушення проти Республіки Хорватія» громадянином Хорватії є також іноземець, який мешкає в Хорватії;

– та КК Румунії, де існує загальна норма про державну зраду (ст. 394, покарання – позбавлення волі на строк від 10 до 20 років), а також окремі статті про зраду шляхом шпигунства (ст. 395) та зраду у формі ведення громадянином Румунії під час війни бойових дій проти Румунії, допомогу ворогу у формі обходження армії Румунії, повідомлення про місцезнаходження збройних сил Румунії тощо (ст. 396, покарання – позбавлення волі на строк від 15 до 25 років або довічне позбавлення волі). Крім того, окремо регламентується і відповідальність за ворожі дії проти Румунії, вчинені іноземцем чи особою без громадянства (ст. 399) [13].

Що ж до європейського досвіду загалом (не лише Румунії та Хорватії), то в очі насамперед впадає відсутність уніфікованого підходу щодо цього питання, адже у кримінальному законодавстві різних країн існують:

– або ж єдина норма про державну зраду, яка фактично ідентична за змістом до передбаченої ст. 111 КК України (ст. 337 КК Молдови [14]; розд. 3 гл. 12 КК Фінляндії [15] тощо);

– або ж єдина норма, яка має назву не «державна зрада», а «дії проти держави», «допомога в підривній діяльності проти держави» (інколи окремо ще й шпигунство), в якій: по-перше, неконкретизовано діяння, які мають за нею кваліфікуватися (абстрактний спосіб); по-друге, суб'єкт є загальним (статті 313, 314, 319 КК Грузії [16], статті 80, 85 КК Латвії [17], статті 127–128 КК Польщі [18], статті 348, 358 КК Словенії [19], § 81–82 КК ФРН [20, с. 399], статті 1, 5, 6, 7 КК Швеції (загальним є лише суб'єкт шпигунства));

– або ж єдина норма про державну зраду, якою визнаються такі конкретні посягання, як перехід на бік ворога у воєнний час чи період збройного конфлікту чи терор або саботаж (суб'єкт – громадянин країни), та шпигунство (суб'єкт загальний) (статті 100, 104 КК Болгарії [21], § 311, 318 КК Словаччини [22]);

– у кримінальному законодавстві деяких країн відповідальність за перехід на бік ворога передбачена у межах окремої норми, наявної поруч із приписами про державну зраду та шпигунство (статті 581, 583, 584 КК Іспанії, статті 102, 108, 110–111 КК КНР [23, с. 100], статті 301, 303, 325 КК Туреччини – суб'єкт загальний [24, с. 135–137], статті 411-1, 411-2, 411-3, 411-4, 411-5, 411-6, 411-7, 411-8 КК Франції). При цьому особливу увагу варто звернути на ст. 586 КК Іспанії [25, с. 134–135], де подібно до підходу,

апробованого у Хорватії, зазначається, що суб'єктом усіх відповідних злочинів може бути й іноземець, якому, проте, має бути призначено покарання на один ступінь нижче за те, яке б мало бути призначено громадянину Іспанії;

– у КК Литви поряд із приписом про шпигунство містяться загальні норми про: а) державну зраду, якою визнаються дії громадянина Литви, який у воєнний час або після оголошення воєнного стану перейшов на бік ворога або допомагав ворогу діяти проти держави, б) та пособництво іншій державі, а також в) окрема норма про колабораціонізм (статті 117–120) [26, с. 75–76], а в КК Чехії – норма про державну зраду, якою визнається теракт, саботаж, терор, підривна діяльність щодо Республіки, шпигунство (суб'єкт загальний), а також окремо про колабораціонізм (суб'єкт загальний) та військову зраду – тобто служба громадянина Чехії у збройних силах ворога (статті 309, 316, 319–321) [27, с. 205];

– у КК Данії крім загальної норми про державну зраду (§ 98) міститься і норма про участь громадянина Данії або особи, котра під час конфлікту проживає на території Данії, у військових діях проти держави (§ 101) та фактично привілейована норма про державну зраду, в якій описані дії, багато в чому подібні до тих, про які йдеться у ст. 111-1 КК України (§ 102). Водночас для притягнення до відповідальності за останньою не вимагається того, щоб відповідні дії були обов'язково вчинені на окупованій території [28];

– у КК Нідерландів крім загальних норм про діяння, які спрямовані проти національної безпеки, містяться і дві спеціальні заборони про допомогу та змову на допомогу ворогу під час воєнного стану (статті 102–103) [29]. Подібно відповідне питання врегулюо-

ване і в КК Норвегії, де передбачено загальну норму про державну зраду (ст. 119) та державну зраду при обтяжувальних обставинах (ст. 120) [30].

У контексті можливого співвідношення відповідальності громадянина відповідної держави та іноземця (апатрида) цікавим убачається й естонський досвід, адже у кримінальному законодавстві цієї країни існує:

– абстрактна норма про *насильницькі дії*, спрямовані проти Естонії, – *суб'єкт загальний* (ст. 231);

– така ж абстрактна норма про державну зраду, якою визнаються вчинені *громадянином Естонії ненасильницькі дії* або шпигунство (ст. 232);

– спеціальні норми про відповідні *ненасильницькі дії іноземця* та шпигунство, вчинене іноземцем (статті 233–234);

– а також, окремо, норма про перехід *громадянина Естонії* на бік ворога під час війни чи окупації Естонії (ст. 234-1) [31].

Як бачимо, підходи іноземних парламентаріїв, що не дивно, не відрізняються уніфікованістю.

Висновки та перспективи подальших розробок. Отже, порівнюючи відповідний зарубіжний досвід із варіантом, втіленим у КК України, не можна не помітити того, що:

1) чи не єдиною країною, у кримінальному законодавстві якої існують три окремих, на кшталт передбачених статтями 111, 111-1, 111-2 КК України, норми про державну зраду, колабораціонізм та пособництво іншій державі, є Литва. Однак, на відміну від вітчизняних, литовські парламентарії чітко розмежували ці склади, зокрема, вказавши на те, що за нормою про пособництво іншій державі проти Литви караються **лише дії, вчинені у мирний час**;

2) у жодній з інших проаналізованих нами держав немає двох окремих, подібно до передбачених стаття-

ми 111 та 111-2 КК України, загальних норм, за якими б громадяни тієї чи іншої країни могли б нести кримінальну відповідальність за дії, вчинені з метою завдання шкоди державі у воєнний час (період збройного конфлікту);

3) аргументом на користь існування окремої норми про пособництво державі-агресору не може визнаватися і та обставина, що суб'єктом відповідного злочину може бути не лише громадянин України, а й іноземець та особа без громадянства, питання відповідальності яких за вчинювані ними (особливо іноземців) злочини проти держави у багатьох із розглянутих країн врегульовано більш детально, що, зокрема, знаходить свій вияв:

а) або ж у наявності окремих норм, де передбачено караність таких діянь (Естонія, Румунія);

б) або ж у віднесенні іноземців до кола осіб, спроможних нести відповідальність за державну зраду (Словенія, Хорватія);

в) або ж у віднесенні іноземців, які постійно проживають у тій чи іншій країні, до кола осіб, здатних нести відповідальність за державну зраду та інші злочини проти національної безпеки (умовна назва) загалом. Водночас така відповідальність є менш суворою порівняно з тією, що передбачена для власних громадян (Іспанія, Хорватія);

г) а також у характерній для більшості країн уніфікованій відповідальності за шпигунство, суб'єкт якого визнається загальним;

4) у тих країнах, кримінальні кодекси яких містять не лише норми

про державну зраду, а й про колабораціонізм (Естонія, Литва, Чехія), не існує інших загальних норм (в Естонії відповідальність диференційована залежно від того, насильницькими чи ненасильницькими є відповідні дії), за якими б особи могли нести відповідальність за вчинювані під час воєнного стану (збройного конфлікту) дії, спрямовані на шкоду державі.

На нашу думку, в сукупності чотири зазначені з'ясовані обставини переконливо доводять необхідність виключення ст. 111-2 КК України із системи чинного вітчизняного кримінального законодавства;

5) нарешті остання обставина, на яку б хотілося звернути увагу у світлі потенційного вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства: парламентарії багатьох країн виділяють окрему (від норми про державну зраду) заборону, присвячену «військовій зраді» – проходженню служби громадянином держави у збройних силах ворога (умовна назва дій, яка використана у КК Чехії) (Бельгія [32], Греція, Данія, Естонія, Іспанія, Італія [33], Туреччина, Чехія). Водночас відповідальність за ці дії є максимально суворою, що зайвий раз доводить недоцільність і, відповідно, необхідність якомога оперативнішого виключення вказівки на відповідну поведінку у привілейованій нормі, передбаченій ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність».

Водночас вважаємо, що перспективним напрямом наукових розвідок у відповідній сфері є проведення подальших досліджень, спрямованих на вдосконалення ст. 111 та інших (крім ч. 7) частин ст. 111-1 КК України.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник*

Асоціації кримінального права України. 2022. № 2. С. 95–117.

2. Письменський Є. О., Мовчан Р. О. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 356–360.

3. Письменський Є. О., Мовчан Р. О. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 8–16.

4. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

6. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 26 грудня 2023 р. у справі № 953/1149/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116106285> (дата звернення: 17.11.2024).

7. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 9 лютого 2023 р. у справі № 727/9239/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109052052> (дата звернення: 17.11.2024).

8. Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 30 травня 2023 р. у справі № 337/414/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111172842> (дата звернення: 17.11.2024).

9. Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 14 серпня 2023 р. у справі № 337/2354/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112788570> (дата звернення: 17.11.2024).

10. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 20 квітня 2023 р. у справі № 127/22095/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110334773> (дата звернення: 17.11.2024).

11. Мовчан Р. О. Воєнні новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми. *Правосуддя в Україні під час війни: проблеми розгляду*

корупційних та воєнних злочинів: матеріали VI Київського полілогу (Київ, 1 груд. 2023 р.) / упоряд. З. А. Загинеї-Заболотенко. Київ, 2024. С. 37–43.

12. Criminal Code of the Republic of Croatia. URL: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> (дата звернення: 17.11.2024).

13. Criminal Code of the Republic of Romania. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8291/file/Romania_Penal%20Code_am2017_en.pdf (дата звернення: 17.11.2024).

14. Уголовный кодекс Республики Молдова. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=17781&lang=ru (дата звернення: 17.11.2024).

15. The Criminal Code of Finland. URL: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf> (дата звернення: 17.11.2024).

16. Уголовный кодекс Грузии. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fmatsne.gov.ge%2Fka%2Fdocument%2Fdownload%2F16426%2F143%2Fru%2Fpdf> (дата звернення: 17.11.2024).

17. Уголовный кодекс Латвийской Республики. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> (дата звернення: 17.11.2024).

18. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Польща / за ред. В. Л. Менчинського; переклад на укр. мову В. С. Станіч. Київ: ОБК, 2019. 138 с.

19. The Penal Code of the Republic of Slovenia. URL: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050> (дата звернення: 17.11.2024).

20. Головненков П. В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германии. – *Strafgesetzbuch (StGB): Научно-практический комментарий и перевод текста закона*. Universitätsverlag Potsdam, 2021. 494 с.

21. Criminal Code of the Republic of Bulgaria. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/1589654529> (дата звернення: 17.11.2024).

22. Criminal Code of the Slovak Republic. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300#f3204359> (дата звернення: 17.11.2024).

23. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки / за ред. Коротюк О. В., д. ю. н.; переклад на українську мову А. О. Воїнова, В. С. Станіч. Київ: ОБК, 2021. 284 с.

24. Кримінальний кодекс Турецької Республіки / за ред. Коротюк О. В., д. ю. н.; переклад В. С. Станіч. Київ : ОБК, 2021. 190 с.
25. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / за ред. В. Л. Менчинського; переклад на українську мову О. В. Лішевської. Київ : ОБК, 2016. 284 с.
26. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / за ред. О. В. Коротюк; переклад К. В. Менченя. Київ : ОБК, 2021. 158 с.
27. Коротюк О. В. Кримінальний кодекс Чеської Республіки / переклад на українську мову. Київ : ОБК, 2020. С. 205.
28. The Criminal Code of Denmark. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2020/1650> (дата звернення: 17.11.2024).
29. The Netherlands Criminal Code. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2020-07-25> (дата звернення: 17.11.2024).
30. The General Civil Penal Code of the Kingdom of Norway. URL: https://www.unodc.org/cld/document/nor/1902/the_general_civil_penal_code.html (дата звернення: 17.11.2024).
31. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики. URL: https://www.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/penitenciarnyy_kodeks (дата звернення: 17.11.2024).
32. Criminal Code of the Kingdom of Belgium. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=262695 (дата звернення: 17.11.2024).
33. Codice Penale Italiano. URL: <https://www.altalex.com/documents/news/2014/07/14/dei-delitti-contro-la-personalita-dello-stato> (дата звернення: 17.11.2024).

Стаття надійшла до редакції 20.11.2024

R. Movchan

CRIMINAL LAW COUNTERMEASURE OF COLLABORATION WITH THE ENEMY ACCORDING TO THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE AND EUROPEAN STATES: A COMPARATIVE ANALYSIS

The article examines the methods used in the criminal legislation of Ukraine and European countries to regulate liability for various forms of collaboration with the enemy, compares these approaches, identifies their advantages and disadvantages, and develops proposals on this basis that can be used by domestic parliamentarians in the future to improve the relevant legal norms.

In the process of conducting the research, philosophical, general scientific and specific scientific methods were used, in particular, comparative legal, dialectical, hermeneutic, system-structural analysis, formal-logical, historical, statistical, and modeling.

The author expressed the opinion that collaborationism should be considered as a separate form of treason with a milder and more specific punishment compared to other types of treason. This will allow not only to differentiate criminal liability, but also to take into account the belated legislative resolution of this issue, ensuring the retroactive effect of the criminal law norm.

The results of the study prove the fallacy of the approach used in the current Criminal Code of Ukraine, when, firstly, there are three separate norms (Articles 111, 111-1 and 111-2) devoted to the regulation of liability for various forms of cooperation with the enemy, and secondly, under at least two separate norms (on high treason and aiding an aggressor state) with significantly different sanctions in severity, virtually any behavior committed with the aim of causing harm to Ukraine can be qualified. Taking this into account, a conclusion is made about the groundlessness of the addition to the Criminal Code of Ukraine of Article 111-2 and the need to exclude it from it as soon as possible. Recommendations have also been developed to improve the norms on high treason and collaborative activities, which take into account the positive experience of European states in the relevant field. At the end of the study, promising areas of scientific research in the relevant field are identified.

Keywords: *comparative studies, criminal responsibility, treason, assistance to the aggressor state, collaborative activity, espionage, national security, martial law, enemy, war, general and special subject.*